

บทที่ 11

ภาษาไทยตามแนวพุทธปรัชญา

หัวเรื่อง

1. กลุ่มนักคิดสมัยพุทธองค์
2. ความจริงตามหลักพุทธศาสนา
3. ปัจจัยความรู้ตามแนวพุทธปรัชญา

สาระสำคัญ

1. กลุ่มนักคิดสมัยพุทธองค์ 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มประเพณีนิยม กลุ่มเหตุผลนิยม และกลุ่มปฏิบัตินิยม
2. ลักษณะความจริง ตามหลักพุทธศาสนา ได้แก่ มีเหตุผล พิสูจน์ทดลองได้ เป็นที่ยอมรับโดยผู้รู้ทั้งหลาย และเป็นความจริงทางสากล
3. พุทธปรัชญา ถือว่า ความรู้เกิดจากการฟัง การคิด การฝึกอบรม และพยานหลักฐาน

จุดมุ่งหมาย

เมื่อได้ศึกษาบทที่ 11 เรื่อง ภาษาไทยตามแนวพุทธปรัชญา จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. กล่าวถึงภูมิหลังของนักคิดกลุ่มประเพณีนิยม กลุ่มเหตุผลนิยม และกลุ่มปฏิบัตินิยม
2. ชี้ให้เห็นว่า พุทธปรัชญา มีทัศนะของนักปรัชญาตะวันตกกับพุทธปรัชญา
3. เปรียบเทียบความจริงในทัศนะของนักปรัชญาตะวันตก กับพุทธปรัชญา
4. วิเคราะห์ลักษณะความจริงตามหลักพุทธศาสนา

5. อธิบายหลักภาษาลามสูตร และบอเกิดความรู้ตามแนวพุทธปรัชญา
6. เปรียบเทียบ หลักภาษาเวทยา ของพุทธปรัชญา กับหลักภาษาเวทยาที่ไว้
ของปรัชญาอินเดีย

บทที่ 1

ญาณวิทยาตามแนวพุทธศาสนา

บทนำ

ญาณวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาันนับเป็นเรื่องที่สำคัญที่เราจะได้ศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ เพราะว่าพุทธปรัชญาันนี้มีหลักการว่าด้วยป้องกันแห่งความรู้ ความสมเหตุสมผลของความรู้ ซึ่งอยู่ในความสนใจของนักประชัญญาทั่วโลกบังปัจจุบัน ถ้าเราได้ศึกษาญาณวิทยา ตะวันออกแล้ว หากไม่ได้ศึกษาญาณวิทยาตามแนวพุทธปรัชญา เราจะรู้สึกว่าเราขาดความรู้ไปส่วนหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้เอง ผู้เรียนเรียงพิจารณาเห็นว่า สมควรที่เราจะได้ศึกษาญาณวิทยาตามแนวพุทธปรัชญา จึงได้นำมาศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ อันจะเป็นปัจจัยในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งกำลังเกิดขึ้นในโลกปัจจุบัน

กลุ่มนักคิดสมัยพระพุทธองค์

ก่อนที่เราจะศึกษาญาณวิทยาตามแนวพุทธปรัชญาในรายละเอียดนั้น ควรทำความเข้าใจถึงภูมิหลังของนักคิดสมัยพระพุทธองค์เป็นแนวทางก่อน เพื่อจะได้เห็นความแตกต่าง และเกิดความคิดเปรียบเทียบระหว่างแนวความคิดของนักคิดเหล่านั้นได้อย่างชัดเจน

ผู้เรียนเรียงจึงได้แบ่งกลุ่มนักคิดในสมัยนั้นออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ¹

1. กลุ่มประเพณีนิยม (Traditionalists)
2. กลุ่มเหตุผลนิยม (Rationalists)
3. กลุ่มปฏิบัตินิยม (Experimentalists)

กลุ่มประเพณีนิยม ได้แก่ ชนชั้นที่เรียกตนเองว่า พราหมณ์ มีฐานะเป็นนักวิชาการ ซึ่งถือว่าเป็นผู้ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า พากพราหมณ์มีความเชื่อว่า วิรรณ์ (Revelation) หรือการเปิดเผยโดยพระเจ้า คือ ต้นกำเนิดของความรู้ และความรู้ทุกชนิด ก็มีอยู่ในคัมภีร์พระเวท ซึ่งถือว่าเป็นคัมภีร์ตักดิสิทธิ์ที่มนุษย์จะต้องยอมรับนับถือโดยไม่มีข้อโต้แย้งหรือสงสัยแต่ประการใด

ต่อมาในยุคหลังคัมภีร์พระเวท ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายขั้นตอน เช่น พากพราหมณ์ได้เริ่มหันความสนใจจากเรื่องพิธีกรรม การสาدمนตร์ และการบูชาบัญมาเป็น การสนใจในเรื่องความรู้ (ชญาณ) และจากการสนใจโลกภายนอกไปสู่เรื่องความจริงภายใน ตนเอง (อาทิตย์) เป็นต้น

กลุ่มเหตุผลนิยม เป็นนักศาสนา นักปรัชญา ที่เริ่มสงสัยในความผิดพลาดของคัมภีร์ พระเวทถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ไร้สาระ เป็นแนวความคิดของพากพราหมณ์ที่ต้องการให้ประชาชน เชื่อมั่นอยู่ในความเชื่อเก่า ๆ เพื่อผลประโยชน์ของพากตัน และพากตันจะได้รับการยอมรับ นับถือจากบุคคลทั่วไปในฐานะที่เป็นนักปรัชญาหรือพากปัญญาชน

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มเหตุผลนิยมจึงได้เริ่มแสดงหาความรู้ด้วยการไตรตรองหาเหตุผลตาม หลักตรรกวิทยา กลุ่มนักคิดเหล่านี้ ได้แก่ พากอุปนิษัทที่นุ่นแรก พากวิมัตตินิยม พากวัตถุนิยม เช่น จารวาก หรือโลกาภัยต์ และพากอาชีวก (นักบวชนอกพุทธศาสนา) นักคิดเหล่านี้มีความ เชื่อมั่นในการรับรู้ทางประสาทสัมผัสและการคิดหาเหตุผล จึงได้ปฏิเสธความรู้ที่เกิดจากการ เปิดเผยของพระเจ้า หรือความรู้ที่มีอยู่ในคัมภีร์พระเวททั้งหมด

¹I.K.N. Jayatilleke, **Early Buddhist Theory of Knowledge.** (London : George Allen & Unwin, 1963), P. 170

กลุ่มปฏิบัตินิยม ได้แก่ พากถ่ายและพราหมณ์บางกลุ่ม รวมทั้งศาสนามหาไวรัศ (ผู้สถาปนาศาสนาเช่น) และพระพุทธเจ้าที่ยืนยันทั้งในประสนการณ์ตรง และการรับรู้ด้วยญาณวิเศษ (Intuition) เฉพาะปรัชญาเชนและพุทธปรัชญาอัน “ได้ปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทจนนักคิดรุ่นหลังเรียกว่า “พากนาสติกะ” (กลุ่มปรัชญาที่ไม่เชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทและความมือญของพระเจ้าผู้ดลบันดาลสรรพสิ่ง)

ทัศนะของพุทธปรัชญาที่มีต่อนักคิด 3 กลุ่ม

พุทธปรัชญาได้ชี้ให้เห็นความหลงผิดประการของนักคิด 3 กลุ่มเหล่านี้ ที่ผู้ศึกษาควรสังเกต เช่น เรื่องการที่พระเจ้าเป็นผู้เปิดเผยความรู้โดยผ่านทางศาสตราพยากรณ์หรือถูกซึ่งปัจจุบันเรียกว่า วิรรณ (Revelation)

ความหลงผิด 4 ประการของนักคิดทั้ง 3 กลุ่ม คือ

1. ความรู้ที่เกิดจากการอาศัยความเชื่อ
2. ความรู้ที่เกิดจากการเปิดเผยโดยพระเจ้า
3. ความที่เกิดจากการไคร่ครวญพิจารณา
4. ความรู้ที่เกิดจากการคล้อยตามทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง

ความรู้ที่เกิดจากสิ่งเหล่านี้ อาจเป็นทั้งความจริงและความเท็จ เป็นสิ่งว่างเปล่าไรสาระ ส่วนความรู้นั้นยื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน แม้จะไม่เข้าลักษณะทั้ง 4 แต่ก็อาจเป็นความจริงและไม่เป็นความจริงได้ทั้งนั้น

ฉะนั้น ผู้นัยความจริงจึงไม่ควรตั่วนะเชื่อว่า “ประเดิมนี้เพ่านั้นเป็นความจริง”²

เมื่อนักศึกษาได้เรียนรู้ทัศนะของนักคิด 3 กลุ่มเหล่านี้แล้ว สมควรที่จะได้ศึกษาทัศนะของนักปรัชญากลุ่มอื่น ๆ อีกเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างทัศนะต่าง ๆ ด้วยกัน ในโอกาสต่อไป

ท่านวัลโอล่า ราชูล นักประชัญฝ่ายพุทธศาสนาได้เขียนหนังสือเล่มหนึ่งชื่อ “พระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร ?” ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ศาสนาบางศาสนาในโลกตั้งคำสอนของตนไว้บนฐาน คือ ศรัทธา – ความเชื่อ ซึ่งมุนุษย์จะต้องเชื่อและปฏิบัติตาม ความเชื่อในที่นี่หมายถึง การเชื่อด้วยการยอมรับคำสอนตามที่ปรากฏ เช่น คัมภีร์พระเวท คัมภีร์ใบเบี้ล และคัมภีร์

² จังกิสูตร มัชภิมนิ伽ย, เล่ม 13 หน้า 601

กุระอ่าน เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นพระราชนະ
ศาสดายากรณ์

เปลี่ยนโดยพระเจ้า และฝ่ายสื่อกลางคือ

แต่คำว่า “ครรภรา” ในพุทธศาสนาหมายถึงความเชื่อดังต่อไปนี้

1. ความเชื่อในพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึงอันประเสริฐ และความเชื่อในการกระทำ
และในผลของการกระทำ เช่น เชื่อว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ฯลฯ

2. ความเชื่อมั่นที่เกิดจากบัญญาหรือความมั่นใจ เช่น ในทุกกรณีที่ตระสตึงครรภรา
พระองค์ทรงเน้นรวมถึงบัญญาด้วยเสมอไป

โดยนัยนี้ คำว่า ครรภรา — ความเชื่อ ตามลักษณะที่ 2 คือ ไวพจน์ของคำว่า บัญญา
นั้นเอง ซึ่งหมายถึงความเชื่อตามที่เข้าใจแล้ว หรือสั่นสั่งสัย เพราะเข้าใจ

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า ความเชื่อนั้น เมื่อยกอกอกโดยถือเอาลักษณะการเกิดมี
2 ประเภท คือ—

1. ความเชื่อที่เกิดก่อนการรู้แจ้ง เรียกว่า ครรภรา

2. ความเชื่อที่เกิดภายหลังการรู้แจ้ง เรียกว่า บัญญา

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า หลักพุทธศาสนานั้นตั้งอยู่บนฐาน คือ บัญญา เพราะ
เหตุที่พระพุทธเจ้าทรงครรภราแจ้งความจริงจนสั่นสั่งสัยแล้ว พุทธศาสนาจึงได้เกิดขึ้น ด้วย
เหตุนี้ พุทธศาสนาจึงได้เชื่อว่า เป็นศาสนาแห่งบัญญา มิใช่เป็นศาสนาแห่งครรภรา ดังที่ปรากฏ
ในระบบปรัชญาสายอื่น ๆ ดังที่ท่านมุสิลกล่าวไว้ว่า “ท่านสาติกะ โดยไม่ต้องอาศัยความ
ภักดี ไม่ต้องอาศัยครรภราหรือความเชื่อ ไม่ต้องอาศัยความเห็นหรือการเห็นคล้อยตาม ไม่ต้อง
อาศัยข่าวลือหรือการยอมรับตามประเพณี ไม่ต้องอาศัยการสังเกตลักษณะภายนอก ไม่ต้อง
อาศัยการคุณคิดนานาทัศนะ ข้าพเจ้ารู้และเข้าใจได้ว่า ความดับแห่งสังขาร (ความคิดปruz
หั้งปวง) คือ นิพพาน”

คำกล่าวนี้สอนคล้องกับเอกสารลักษณ์ของพุทธศาสนาที่ว่า เอหิปัสดิกา คือ จงมาแล้ว
จะเข้าใจ หรือมาทำความเข้าใจแล้วจึงเชื่อ มิใช่จงมาแล้วจะเชื่อ และว่าผู้ฉลาดมีบัญญาจะ
เข้าใจได้เฉพาะตน (ปัจจัตตัง เวทิตพโภ วิญญาณ)

มีอีกประเด็นหนึ่งที่ควรทำความเข้าใจ คือ ความเชื่อที่ถูกต้องสมพันธ์กับความจริง
อย่างไร ?

ประเด็นนี้ ผู้ศึกษาควรจะเข้าใจทฤษฎีว่าด้วยความจริงที่แพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน
และนำมาเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสนา คือ ทฤษฎีความจริงตามทัศนะของนักปรัชญา

ตะวันตก 4 ทฤษฎี นักปรัชญาตะวันตกได้ก่อตัวถึงทฤษฎีความจริงไว้ 4 ทฤษฎี คือ.—

1. ความจริง คือ ความตรงกันระหว่างความเชื่อที่เกิดจากการรับรู้และสิ่งภายนอก
2. ความจริง คือ สิ่งที่นำเสนอปฎิบัติได้
3. ความจริง คือ ความสำเร็จ หรือ อัตถประโยชน์จากการปฏิบัติ
4. ความจริง คือ สิ่งที่พิสูจน์ทดลองได้ด้วยประสบการณ์

ทฤษฎีที่ 1 ความจริงคือความตรงกันระหว่างการรับรู้และสิ่งภายนอก เสนอโดยนักปรัชญาสายจิตนิยมที่มีความเชื่อว่า ความจริงส่วนย่อยจะต้องลงรอยกับความจริงส่วนรวม ตัวอย่างเช่น เราเชื่อว่าดวงอาทิตย์มีความร้อน เช่นนี้เรียกว่าความเชื่อของเราเป็นความจริง แต่ถ้าไม่มีดวงอาทิตย์ หรือไม่มีความร้อนจากดวงอาทิตย์ หรือไม่มีทั้งสองอย่าง ความเชื่อของเราก็เป็นความเท็จ

ทฤษฎีที่ 2 ความจริงคือสิ่งที่ขัดแย้ง สามารถนำไปปฏิบัติได้ เสนอโดยนักปรัชญาสายปฏิบัตินิยม อาทิเช่น วิลเลียม เจมส์ ชาวอเมริกัน ที่เน้นว่า ความรู้ ความเชื่อ หลักการและทฤษฎีทั้งปวงคือเครื่องมือนำไปสู่ความสำเร็จ เมื่อนำไปปฏิบัติแล้วเกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ จึงถือว่าเป็นความจริง

ทฤษฎีที่ 3 ความจริงคือความสำเร็จ หรือความมีประโยชน์ เสนอโดยนักปรัชญาสายจิตนิยม มีความเชื่อว่าความจริงส่วนย่อยจะต้องลงรอยกับความจริงส่วนรวม ตัวอย่างเช่น ทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ $2 + 2 = 4$, $4 + 4 = 8$, $8 + 8 = 16$ เลขจำนวนใดลงท้ายด้วย 0 เอา 5 หาร ย่อมลงตัวเสมอ

ทฤษฎีที่ 4 ความจริงจะต้องพิสูจน์ทดลองได้ด้วยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส เสนอโดยนักการศึกษาจากกลุ่มวีянนา โดยได้ประกาศหลักการที่ว่า สิ่งที่พิสูจน์ทดลองได้ด้วยประสาทสัมผัสเป็นสิ่งที่ไร้ความหมายและไม่เป็นความจริง

ทฤษฎีที่ว่าด้วยความจริง 4 ประการนี้ เป็นหลักการที่พุทธศาสนาได้ประกาศยืนยันมาแล้ว และสมบูรณ์ยิ่งกว่าความคิดของนักปรัชญาในยุคหลัง ซึ่งนักศึกษาพอจะพิจารณาเห็นได้จากหลักความจริงทางพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

1. หลักความจริงทางพุทธศาสนามีว่า “ชีวิตหลังจากตายแล้วมีอยู่ตរาวเท่าที่วิญญาณหรือจิตยังมีกิเลส เช่น ความโลภ โกรธ หลง คือ พุทธศาสนามีความเชื่อว่าตายแล้วเกิดใหม่ มีพุทธเจนยืนยันถึงเรื่องชาติหน้าหรือการเกิดใหม่ เช่น คนบาปหรือคนชั่ว เมื่อตายแล้ว ย่อมไปเกิดในนรก คนมีบุญหรือคนดีเมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดในสวรรค์ การที่ผู้คนคิดว่าไม่มี

ชาติน้า ชื่อว่ากล่าวคำไม่จริง และชื่อว่าคัดค้านพระอิริยาบเจ้า

นี้คือการประภาศว่า ความจริงคือความตรงกันระหว่างข้อเท็จจริงภายนอกกับความคิด หรือกับความเชื่อภัยในจิตใจของบุคคล

นอกจากนี้ พุทธศาสนายังชี้ถึงความตรงกันระหว่างการหยั่งรู้ภัยใน (ญาณทัศนะ) กับความจริงภายนอกอีกด้วย ซึ่งเป็นขั้นที่ละเอียดกว่าขั้นประสาทสัมผัส

2. พุทธศาสนาไม่นเน้นเฉพาะความลงรอยกันทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังเน้นถึงความลงรอยกันระหว่างทฤษฎีและภาคปฏิบัติด้วย ปรากฏหลักฐานในสันนากสูตรว่า เป็นไปได้ที่ทฤษฎีไม่ขัดแย้งกัน แต่ในทางปฏิบัติอาจไม่ลงรอยกันได้

3. พระพุทธเจ้าทรงเบริรบคำสอนหันหมอดเมื่อนพาหนะหรือเครื่องใช้ เครื่องอาศัย มิใช่มีไว้เพื่อโไอ้อุดหรือเพื่อยืดมั่น แต่มีไว้เพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

ข้อแตกต่างระหว่างปรัชญาปฏิบัตินิยมกับพุทธศาสนา ก็คือ พุทธศาสนาไม่สนับสนุน หลักการที่ว่า

1) ความจริงทุกอย่างจะต้องมีประโยชน์ หรือ

2) ความมีประโยชน์ทุกอย่างคือความจริง แต่พุทธศาสนาเน้นว่า ความจริงจะต้องเป็น สิ่งที่พิสูจน์ได้ด้วยประสบการณ์สามัญ หรือประสบการณ์พิเศษ สามารถนำไปปฏิบัติได้ และก่อให้เกิดผลจากการปฏิบัตินั้นตามวัตถุประสงค์

4. หลักการที่ว่า สิ่งที่พิสูจน์ได้เท่านั้นคือความจริง พุทธศาสนาได้ประกาศไว้วันแล้ว เป็นเวลา 2,500 กว่าปี

ดังนั้น ความจริงตามหลักพุทธศาสนาจะต้องมีลักษณะดังนี้

1) มีเหตุผล (สนิธานัง)

2) พิสูจน์ทดลองได้ (ເອທີບສະກິກະ)

3) เป็นที่ยอมกันโดยผู้รู้ทั้งหลาย (ເວທີຕົພໂວ ວິຫຼຸງທີ)

4) เป็นความจริงสามารถลดลอดไป ไม่ขึ้นกับกาลเวลา (ອກາລິກະ)

เพื่อความเข้าใจในประเด็นเหล่านี้ให้ชัดเจน ควรศึกษาหลัก 10 ประการที่บุคคล ไม่ควรเชื่อ ซึ่งปรากฏใน galam สูตร³ อันเป็นสูตรที่แสดงถึงเสรีภาพทางความคิดที่ไม่เคยมี

³ พระไตรปิฎก บาลี, กรมการศาสนา, เล่มที่ 20/110

ปรากฏในที่ได้เลยในประวัติศาสตร์ศาสนาของโลก เสรีภาพดังกล่าวเป็นสิ่งจำเป็น เพราะความรอดพันของบุคคลขึ้นอยู่กับการรู้แจ้งความจริงด้วยตัวของเขารอง มิใช่ด้วยอาศัยการดลบันดาลหรือประสาทจากพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อภินิหารภายในอก

คำกล่าวนี้ปรากฏชัดแจ้งในพุทธพจน์ที่ตรัสกับชาวกาลามะถึงวิธีการขัดความสงสัยและปลูกฝังความเชื่อมั่นในตนเอง โดยประกาศหลัก 10 ประการ คือ

1. อย่าด่วนเชื่อ เพราะพัง (เรียน) ตามกันมา (อนุஸสวะ)
2. อย่าด่วนเชื่อ เพราะการยืดถือสืบ ๆ กันมา (ปรัมปรา)
3. อย่าด่วนเชื่อ เพราะตื่นข่าวลือ (โฆษณาชวนเชื่อ) (อติกิรา)
4. อย่าด่วนเชื่อ เพราะมีในคัมภีร์หรือตำรา (ปิฎกสัมปทาน)
5. อย่าด่วนเชื่อโดยการนึกเดา (ตักกะ - ตรรกวิทยา)
6. อย่าด่วนเชื่อโดยการคาดคะเน (นาย)
7. อย่าด่วนเชื่อโดยการคิดตรงตามแนวเหตุผล (อาการปริวิตักษะ)
8. อย่าด่วนเชื่อ เพราะตรงกับหรือเข้ากันได้กับหัวนะของตน (ทิฏฐินิชนานักขันติ)
9. อย่าด่วนเชื่อ เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ (กัพพรูปตา)
10. อย่าด่วนเชื่อ เพราะเห็นว่า สมณะผู้นี้ หรือครู—อาจารย์ผู้นี้ เป็นครู—อาจารย์ของเรา (สมโนโโนครูติ)

หลัก 10 ประการที่ปรากฏในการสูตรนี้ แม้ว่าจะชี้ถึงในແນໄມให้ด่วนเชื่อสิ่งใด ๆ ด้วยเหตุทั้ง 10 ประการดังกล่าว แต่ความก่อโยงถึงการไม่ด่วนปฏิเสธในกันที่เช่นเดียวกันนั่นคือ ทรงเน้นให้ใช้หลักสติปัญญาและการพิสูจน์ทดลองด้วยตนเอง ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า “เมื่อพวกรู้ เมื่อพวกรเชื่อ เมื่อพวกรเข้าใจด้วยตนเองว่า อะไรเป็นกุศลเป็นสิ่งที่ดี ไม่มีโทษ ผู้รู้สรรเสริญทำแล้วได้รับประโยชน์และความสุขก็ควรยอมรับและปฏิบัติตามสิ่งนั้นและสิ่งนั้นคือ

- 1) ความไม่โลภ
- 2) ความไม่โกรธ
- 3) ความไม่หลงมงาย”
ส่วนในจังกิสูตร⁴นั้น ไดระบุอกมาอย่างชัดแจ้งว่า ความเชื่อก็ ความถือก็ ความถูกใจหรือ

⁴ เรื่องเดียวกัน. เล่มที่ 13, หน้า 601

ขอบใจก็ดี การฟัง (เรียน) ตามกันก็ดี การคิดตรองตามแนวเหตุผลก็ดี ความตรงกันหรือความเข้ากันได้กับทัศนะของตนก็ดี ทั้งหมดนี้อาจเป็นได้ทั้งถูกและผิดก็ได้ คือ ไม่มีหลักประกันว่าจะถูกหรือผิดโดยส่วนเดียว

เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรตั่วนสรุปว่าอย่างนี้เท่านั้นถูก อย่างอื่นเหลวไหล คือ ผิด ใช่ไม่ได้ทั้งสิ้น

เมื่อนักศึกษาได้ทราบถึงทัศนะของพุทธปรัชญาที่มีต่อนักคิดหรือนักปรัชญากลุ่มต่าง ๆ แล้ว ทั้งในเชิงที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ ทั้งในเชิงที่เป็นจริงและไม่จริง เพื่อความกระจ้างขัดยิ่ง ควรจะได้ศึกษาน่อเกิดความรู้ตามแนวพุทธปรัชญาต่อไป

ปัจจัยของความรู้ตามแนวพุทธปรัชญา

ตามปกติแล้ว ภูมิปัญญาจะกล่าวถึงแหล่งกำเนิดของความรู้ ธรรมชาติของความรู้ ความสมเหตุสมผลของขอบเขตของความรู้ ตลอดจนถึงการทดลองหรือการพิสูจน์ความรู้ สำหรับพุทธปรัชญา มีแหล่งกำเนิดของความรู้พื้นฐาน 2 อย่าง คือ

1) ปรัโตโญสะ⁵ ซึ่งแปลตามตัวอักษรว่า เสียงจากผู้อื่นหรือการได้ฟังจากผู้อื่น อันได้แก่ประสบการณ์ภายนอก เช่น การศึกษาเล่าเรียน การฟังคำบรรยาย คำสอน การโฆษณา และแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งอาจเป็นครู ศาสตรา คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ขบธรรมเนียม ประเพณี ฯลฯ อันสรุปได้ว่า เป็นสภาพแวดล้อมและตัวบุคคล

2) โยนิโสมนสิการ⁶ ได้แก่ การพิจารณาด้วยอุบaya อันแนบคายซึ่งเป็นวิธีการคิดหาเหตุผลตลอดจนรู้จักวิเคราะห์ วิจารณ์ สืบสวน สอบถามหาต้นเหตุแยกแยะให้เห็นเหตุปัจจัย หรือความสัมพันธ์ต่าง ๆ ในขั้นต่ำ หมายถึง การใช้เหตุผลทางตรรกศาสตร์ และในขั้นสูง หมายถึงการฝึกฝนอบรมจิตใจให้เป็นสมารถ จนเกิดความสงบ ทำลายอคติและความรู้สึก อัตโนมัติ ต่าง ๆ จนสามารถถูくるความจริงอย่างแท้จริงได้

⁵ เรื่องเดียวกัน, เล่มที่ 20 หน้า 110

⁶ พระราชาธรรมนี, พุทธธรรม, หน้า 675—726

นอกจากนี้ แหล่งกำเนิดของความรู้ที่ระบุไว้ชัดเจนในพระไตรปิฎกบาลี เล่มที่ 20 หน้า 241 มีอยู่ 3 แหล่ง คือ

1. สูตรมยบัญญา ความรู้ที่เกิดจากการพัง ดังมีพุทธภาษิตบรรยายไว้ว่า “ผู้ฟังด้วยดี ย่อมได้ปัญญา” การพังนี้รวมถึงความรู้ที่เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน หรือการถ่ายทอดสืบต่องกันมา เทียบได้กับความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทางอินทรีย์แบบลักษณะนิยม (Empiricism)

2. จินตามยบัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล หรือความรู้ที่เกิดจากคิดอ่าน ใคร่ครวญหรือตริตรองเหตุผลด้วยตนเอง ดังมีพุทธภาษิตแสดงความตรงกันข้ามว่า “ปัญญา ย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ตริตรอง เทียบได้กับความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลแบบลักษณะนิยม (Rationalism)

3. ภารนา�ยบัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมให้เข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดความชำนาญซึ่งชื่มชานฉบับไว้ขึ้น สามารถมองปัญหัด้วยตัวเอง ดังมีพุทธภาษิตกล่าวว่า “ปัญญา ค้นคว้าอาจเป็นการวิจัยหรือปฏิบัติการ (Operationalism) ซึ่งปัจจุบันนิยมกันอยู่ และการอบรมจิตใจตามแนวทางและวิปัสสนา โดยเฉพาะอย่างหลังนั้นนำไปสู่ความรู้ที่แท้จริงที่สุดได้ เทียบได้กับความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้อุปนิธิของภารนามวิทยาตะวันตก (Intuition)

เราจะทราบว่า แหล่งกำเนิดของความรู้ดังกล่าวลักษณะใดควรเชื่อถือหรือนำไปสู่ความจริงได้มากที่สุด จะต้องนำไปเทียบเคียงกับหลัก 10 ประการในกาลามสูตร และแหล่งกำเนิดของความรู้ในจังกิสูตร

ตามนั้นนี่ เราอาจกล่าวได้อย่างรวบรัดว่า ในเรื่องสูตรมยบัญญา ก็ต้องได้เป็นแหล่งกำเนิดของความรู้ แต่เมื่อใช้สิ่งนี้เท่านั้น จะต้องเสริมด้วยภารนามยบัญญา ซึ่งในความหมายหนึ่งนำไปสู่ภิกษุญาหรือภูมิปัญญา จึงจะทำให้บรรลุความจริงที่สมบูรณ์⁷

⁷ ฟรานซิส เบคอน ได้พูดถึง “รูปบูชาแห่งใจ” ไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งเป็นเรื่องที่อุดมด้วยบุคคลว่า เป็นอุปสรรคต่อการแสวงหาความจริง ดูใน Harold H. Titus, P. 24

ระดับความรู้

ระดับของความรู้ตามที่พุทธประชัญญาได้แบ่งไว้นั้น มีหลายระดับตามความรู้หรือการรับรู้ของบุคคลต่อโลกภายนอกหรือภายในแล้วแต่กรณี ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้—

1. **ความรู้ระดับวิญญาณ⁸ (Consciousness)** ได้แก่ การรับรู้ทางอินทรีย์ทั้ง 6 เช่นตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ เป็นความรู้ระดับพื้นฐาน คือ เป็นความรู้เบื้องต้น เมื่อได้เห็น พังدمกลิ่น ลิ้มรส สัมผัส และรู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ แล้วแต่กรณี และยังทำหน้าที่คอยรับรู้กิจกรรมทุกอย่างของจิตด้วย

2. **ความรู้ระดับสัญญา⁹ (Perception)** คือ ความรู้ที่เกิดจากการกำหนดหมายบันทึกไว้หรือจำไว้เป็นวัตถุดิบของความคิดต่อ ๆ ไป ทำให้มีการรู้จัก จำได้ รู้เข้าใจ และคิดได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

3. **ความรู้ระดับทฤษฎี (Dogmatism)** ได้แก่ ความเข้าใจตามแนวความคิดของตน เป็นความรู้ที่สรุปลงเป็นความเห็นหรือทฤษฎี (ทัศนะ) อย่างโดยย่างหนึ่ง ซึ่งเทียบได้กับทฤษฎีทางปรัชญาทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้ถือได้ว่าเป็นความคิดที่ได้กลั่นกรองจนสรุปเข้าไว้เป็นของตนแล้ว ไม่ว่าจะมีเหตุผลหรือไม่ก็ตาม

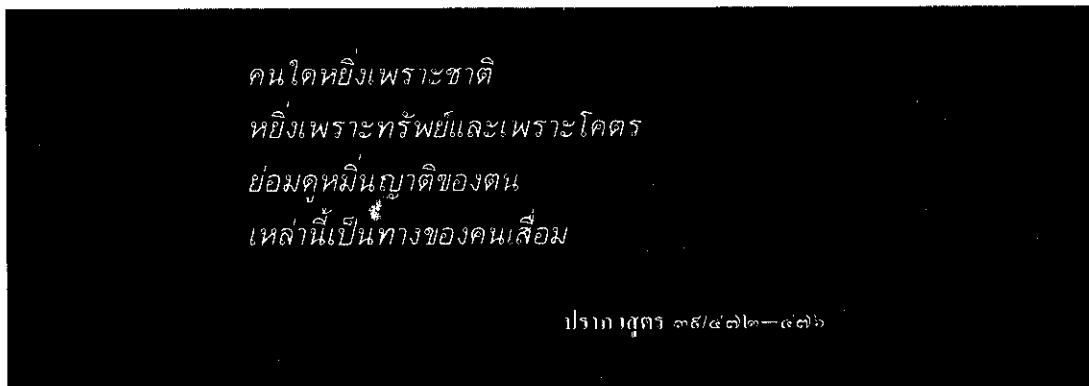
4. **ความรู้ระดับญาณ, ปัญญาหรืออภิญญา (Intuitive insight)** ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการหยั่งรู้ เป็นความรู้บริสุทธิ์ เป็นเช่นกับแสงสว่างที่ผุดแจ้งกระจำจั่งขึ้น ทำให้มองเห็นธรรมชาติอันแท้จริงของสิ่งนั้น ๆ ตามที่มันเป็นจริง โดยไม่มีทัศนะส่วนตนหรือเหตุผลส่วนตัวเข้าไปเกี่ยวข้อง

ความรู้ระดับนี้แตกต่างจากความรู้แบบทฤษฎีที่ยึดถือกันและอิงเหตุผล ส่วนความรู้แบบญาณนี้ออกไปสัมผัสถกับตัวสภาวะ คือ ข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่มีอยู่โดยตรง ความรู้ระดับนี้นำจัจตรากับความรู้ที่เบอร์ทันด์ รัสเซลล์ เรียกว่า ความรู้โดยการคุ้นเคย (Knowledge by acquaintance)

⁸ มีอุปมาในคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ อ้างโดยพระราชวรมนุนิวา คน 3 คนมองคูเหรียญกษาปณ์ สัญญาเปรียบเหมือนเด็กยังไรเดียงสา คูเหรียญแล้วรู้แต่รู้ปราง ยา สาร สัน เหลี่ยม กลม ฯลฯ แต่ไม่รู้ค่า วิญญาณเปรียบเหมือนชาวบ้าน เห็นเหรียญแล้ว รู้ทั้งรู้ปรางเป็นต้น และยังรู้ค่าด้วยแต่ไม่รู้ว่าเหรียญแท้หรือเหรียญปลอม ส่วนบัญญาเปรียบเหมือนผู้เชี่ยวชาญ รู้จะเอียดทุกอย่าง คำอธิบายในคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ ดังกล่าว จึงหมายเอาวิญญาณที่ทำหน้าที่รู้ตาม เป็นผลรวมของการรับรู้ (พุทธธรรม หน้า 24)

⁹ Bertrand Russell, *The Problems of Philosophy*, 1962.

ส่วนความรู้นอกจากนี้เป็นความรู้โดยการบรรยาย (Knowledge by description)
ดังนั้น ความรู้ระดับญาณหรือปัญญา呢 จึงเป็นความรู้ระดับสูงสุด หรือระดับสุดยอด
ของปัญญาณุชย์ ซึ่งมีผลทำให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพของเข้าโดยสิ้นเชิง ซึ่งถือว่าเป็น^{*}
จุดหมายสูงสุดของพุทธประชญา

บทวิเคราะห์เปรียบเทียบ

ระหว่าง

หลักฐานวิทยาของพุทธปรัชญา
กับ

หลักฐานวิทยาโดยทั่วไปของ
ปรัชญาอินเดียทางสำนัก

เมื่อพิจารณาตามความเป็นจริงแล้ว ภูมิปัญญาของพุทธปรัชญา มีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากภูมิปัญญาของปรัชญาอินเดียทั่วไปทั้งในแง่ที่เกี่ยวกับปัจจัยของความรู้ ความสมเหตุสมผลของความรู้ และระดับของความรู้ต่าง ๆ

หลักฐานวิทยาของปรัชญาอินเดียได้กล่าวถึงการเข้าถึงความจริงได้ 2 วิธี คือ

1. การเข้าถึงความจริงด้วยความรู้ (ข้อมูลมารยา)
2. การเข้าถึงความจริงด้วยการอุทิศตนด้วยความภักดี (ภักดิมารยา)

ส่วนการเข้าถึงความจริงด้วยวิธีการประกอบการงานต่าง ๆ (กรรมมารยา) นั้น ถือว่าเป็นพื้นฐานขั้นต้นของทั้ง 2 วิธี

การเข้าถึงความจริงด้วยความรู้ (ข้อมูลมารยา)

การเข้าถึงความจริงด้วยความรู้มีหัวข้อที่ควรศึกษาอยู่ 3 ประการ คือ

1. ประมาณ หมายถึง ความรู้ที่แท้จริง ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ คือ เป็นสัจจะ และเป็นความรู้ใหม่จากสิ่งที่เคยรู้มาแล้ว
2. ประเมิน หมายถึง วัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งความรู้
3. ประเมณะ ได้แก่ เครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ช่วยให้เกิดความรู้

ในตอนนี้จะศึกษาวิเคราะห์เฉพาะหัวข้อและประเมณะหรือแหล่งกำเนิดความรู้เท่านั้น ซึ่งในเรื่องนี้กัญญาณวิทยาของอินเดียได้กล่าวไว้มี 6 วิธี คือ

1. ประจักษ์ประมาณ (Perception)
2. อนุมานประมาณ (Inference)
3. ศัพท์ประมาณ (Verbal Testimony)
4. อุปมาณประมาณ (Comparision)

5. อารถปัตติ (Postulation)

6. อนุปลัทธิ (Non-apprehension)

ต่อไปนี้เป็นคำอธิบายแหล่งกำเนิดความรู้ทั้ง 6 โดยสรุป

คำว่า “ประมาณ” เป็นคำที่เราครวทำความเข้าใจให้ชัดเจนเสียก่อน คำนี้หมายถึง เครื่องมือหรืออุปกรณ์ หลักการหรือวิธีการที่บุคคลใช้ในการพิจารณาความสังสัย และ ตรวจสอบหาความจริงเพื่อขัดความสงสัยนั้น ๆ ให้หมดไป

ปัญหานี้เกิดขึ้นก็คือ ความสังสัยคืออะไร ? ความสังสัยก็คือความไม่แน่ใจที่เกิดจากการสำรวจหาลักษณะพิเศษของสิ่งนั้น ๆ ซึ่งยังไม่พบ และความสังสัยทั้งหมดนั้นก็เกิดจากลักษณะ ภายนอกหรืออารมณ์ทั้งมวล อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารณ์ ซึ่งนิยม เรียกว่า “ประเมยยะ” หรือสิ่งที่ถูกพิจารณาสำหรับผู้พิจารณาหรือทำหน้าที่ตรวจตรา ความลับนั้นได้แก่ จิตใจ

แต่ปรัชญาอย่างและปรัชญาเวทานตะยืนยันว่า ตัวผู้รู้หรือที่เรียกว่าประมาณ ได้แก่ วิญญาณหรืออาทัณัณเอง ส่วนวิธีการใช้เพื่อขัดความสังสัยและให้ได้มาซึ่งความรู้ที่ถูกต้อง นั้นเรียกว่า “ประมาณ” และความรู้ที่เกิดขึ้นเรียกว่า “ประมิด”

ในตอนนี้ จะกล่าวเฉพาะประมาณทั้ง 6 โดยสรุป คือ

1. ประจักษ์ประมาณ (Perception) หมายถึง การรับรู้โลกภายนอก โดยอาศัย ประสาทสัมผัสโดยตรง เช่น ตา – เห็นรูป, หู – พังเสียง, จมูก – شمกลิ่น, ลิ้น – ลิ้มรส, กาย – การสัมผัส ซึ่งโดยทั่วไปบุคคลเชื่อว่าเขาได้รับรู้โลกภายนอกโดยตรง ไม่มีอะไรคั้นอยู่ ระหว่างวัตถุที่ถูกรับรู้และอวัยวะที่ทำหน้าที่รับรู้

อย่างไรก็ตาม คำว่า “ประจักษ์ประมาณ” ในที่นี้ ตามทัศนะของนักจิตวิทยาและ นักปรัชญาได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันอยู่บ้าง คือ

1. นักจิตวิทยาสมัยใหม่ได้ให้ความหมายของคำว่า ประจักษ์ประมาณไว้ว่า “ได้แก่ “ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการแปลความหมายของความรู้สึก (Feeling) โดยกระบวนการระบบ ประสาทส่วนสมอง” ตัวอย่างเช่น “บุคคลเห็นข้าวสุกสีขาว” นักจิตวิทยาจะเริ่มวิเคราะห์ ตามลำดับว่า “ข้าพเจ้าเห็นวัตถุชนิดหนึ่งซึ่งมีสีขาว และวัตถุชนิดนั้น คือ ข้าวสุก

โดยนั้น ประจักษ์ประมาณตามทัศนะของนักจิตวิทยาจึงต้องประกอบด้วยองค์ ประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ

1) จากการแยกประเทวัตถุที่ประจักษ์ออกจากสิ่งที่ไม่ประจักษ์ เช่น แยกสีขาวออกจากสีอื่น ๆ และแยกสีขาวออกจากความรู้สึกรึ่งที่เนื่องด้วยกลิ่น รส และการสัมผัส เป็นต้น

2) ความสำนึกเปรียบเทียบสีขาวในข้าวที่เห็นกับสีขาวทั่วไป รวมทั้งการหัวลระบลิก ถึงกลิ่น รสของข้าวสุกที่เคยได้เดินมาแล้ว

3) การระหว่างนักและภารกิจความรู้ว่าวัตถุที่ประจักษ์อยู่เฉพาะหน้าในการและอวากาศ เฉพาะนั้น ๆ คือข้าวสุก หรือนักศึกษาอาจจะหาตัวอย่างอื่นที่ได้ประสบพบเห็นนำมาธิบายเปรียบเทียบก็ได้

โดยหลักการดังกล่าว呢 ถ้ามีวัตถุอะไรก็ตามที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับข้าวสุกในการและอวากาศที่เหมือนกัน และมีภาวะเหมือนข้าวสุก นักจิตวิทยาจะต้องสรุปในทันทีว่า นั้นคือข้าวสุกทุกกรณีไป

อนึ่ง เกี่ยวกับเรื่องบ่อเกิดของความรู้ พระพุทธเจ้าก็มิได้ทรงผูกขาดว่ามีเฉพาะในพุทธศาสนาเท่านั้น ทั้งมิได้ทรงถือว่าเป็นเจ้าของบ่อเกิดของความรู้แต่เพียงผู้เดียว ครั้นแล้วพระองค์ทรงปฏิเสธนักปรัชญาสายอื่น ๆ ดังปรากฏในพระมหาลัญช์ ๔ ที่มนิ迦ย พระองค์ทรงยอมรับว่า สมณะและพราหมณ์บางพากสามารถบรรลุญาณพิเศษได้แล้ว เขาเหล่านั้นก็มีความเชื่อต่อไปว่า โลก (ปรมาจันและอาทิตย์) เป็นสิ่งอมตะหรือเชื่อว่า พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก แต่พระองค์ไม่ทรงยอมรับว่า บทสรุปหรือทฤษฎีดังกล่าวตรงกับความจริง และความรู้เช่นนั้นพระองค์ไม่ทรงถือว่าจะก่อให้เกิดความสุขสงบที่แท้จริงได้ แต่ทรงถือว่าทั้งญาณพิเศษและความรู้ทุกรูปแบบเป็นเพียงอุปกรณ์หรือเครื่องมือที่จะนำไปสู่จุดหมายบางประการเท่านั้น มิใช่เป็นจุดหมายปลายทางในตัวมันเอง และทรงเน้นให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “ความรู้ทุกชนิดที่เกิดจากทัศนคติส่วนตัวของบุคคล เช่น ความชอบหรือไม่ชอบ ซึ่งมีอดีต ทั้ง ๔ เป็นมูลฐาน ย่อมจะปิดบังความจริง และความพันทุกข์ก็ไม่ใช่เกิดจากความรู้ดังกล่าว ข้างต้น แต่เกิดเพราการไม่ยึดมั่นถือมั่นในความรู้นั้น ๆ และในสิ่งทั้งปวงต่างหาก

แต่เมื่อย่างไรก็ตาม ในประเดิมที่เกี่ยวกับบ่อเกิดของความรู้พระพุทธเจ้าได้ทรงนั้นไว 3 ประเดิม คือ

1. ประจักษ์ประมาณ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ทั้งแบบสามัญและแบบพิเศษ

2. อนุ摹ประมาณ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลจากสิ่งที่รู้แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้ โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งทั้งสอง คือ เหตุผลกับประสบการณ์

3. ศัพทประมาน คือ ความรู้ที่เกิดจากพยานหลักฐาน รวมทั้งรายงานข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งสิ่งดังกล่าวอาจจะเป็นความจริงหรือเท็จก็ได้ ฉะนั้น จะต้องนำมาพิสูจน์กับประสบการณ์ ส่วนบุคคลเสียก่อน

ต่อไปนี้เป็นคำอธิบายแต่ละประเด็นในรายละเอียด

1. ประจักษ์ประมาน คำว่า ประจักษ์ประมานตามทัศนะของพุทธปรัชญา หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นกันที่ ในขณะที่ปราสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และร่างกาย กระบวนการ กับวัตถุภายนอกที่เป็นของคุ้กัน คือ สี เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ความรู้ขั้นประจักษ์นี้ จัดเป็น ความรู้แบบสามัญซึ่งช่วงการเกิดหยุดแค่การกระทบและรู้เท่านั้น ยังไม่เจือปนด้วยทัศนคติ ส่วนตัว และไม่เกี่ยวข้องกับบัญญัติต่าง ๆ อันเกิดจากความจำในอดีต

อื่นๆ ในเรื่องประจักษ์ประมานนี้ มีข้อสังเกตที่ควรศึกษา 5 ประการ คือ

1. ความรู้ระดับประจักษ์ประมานนี้สามารถเปิดเผยเฉพาะลักษณะภายนอกของ สิ่งนั้น ๆ เท่านั้น

2. เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับความรู้สึกและทัศนคติที่มีอยู่แล้ว เช่น เวทนา (ความรู้สึก) ตัณหา (ความต้องการ) อุปทาน (การยึดมั่นถือมั่น) ที่เคยมีอยู่ก่อนการรู้ เป็นต้น

3. เป็นความรู้ระดับสามัญและระดับสมมติบัญญัติเท่านั้น

4. ไม่สามารถถรรจับความจริงโดยตลอด

5. ทำให้เกิดความหลงและความไม่เข้าใจในมาการของโลกภายนอก ฉะนั้น จึง ไม่สามารถแก้ปัญหาชีวิตที่แท้จริงได้

อื่นๆ ความรู้ระดับประจักษ์ประมานนี้ มีหลักฐานในมัชฌิมนิกราย พระสูตรตันตีปีງก พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสถึงขั้นตอนการเกิดความรู้ระดับนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า เมื่อปราสาทสัมผัส กระบวนการกับวัตถุภายนอกจะก่อให้เกิดวิญญาณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา และอุปทาน เป็นต้น ตามลำดับ ซึ่งบุคคลทั่วไปมากจะถือเอาว่า สิ่งที่ตนรู้สึกคือสิ่งที่ตนรู้ และเขาจะคิดหาเหตุผล จากสิ่งที่ตนรับรู้ตามประสบการณ์ของตน ซึ่งการคิดก็จะถูกครอบงำด้วยตัณหา มานะ และ ทิฏฐิเก่า ๆ จนทำให้รู้สึกว่าวัตถุที่ตนรับรู้นั้นเป็นสิ่งในอดีต บังจุบัน และอนาคต

เรื่องนี้นักประชัญทางพุทธศาสนาเชื่อท่านญาณนันทะ ได้เสนอทัศนะในประเด็นนี้ ไว้ว่า “เป็นที่เห็นได้ชัดวิชีเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ มิใช่เป็นกิจกรรมที่ถูกควบคุม อย่างละเอียดรอบคอบ แต่การคิดตามประสบการณ์ทางปราสาทสัมผัสนั้น มักจะเกี่ยวข้องกับ

ตัณหา manus และทิฏฐิทั้งหลายด้วย

ประการสุดท้าย ผู้รับรู้จะกลับเป็นวัตถุแห่งการรับรูปไปอย่างช่วยไม่ได้⁹

โดยนัยนี้ ความรู้ที่เกิดขึ้นทางประสบการณ์สามัญโดยทั่วไปจึงไม่ก่อให้เกิดญาณทัคนะที่ถูกต้องตามความเป็นจริง

นอกจากประจักษ์ประมาณหรือประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสแล้ว พุทธปรัชญาฯ ยังประกาศถึงประจักษ์ประมาณแบบพิเศษอีกด้วย ซึ่งความรู้ที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะที่สำคัญ คือ

1. เปิดเผยสภาวะลักษณะที่แท้จริงของสิ่งนั้น ๆ

2. เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ ปราศจากอวิชชา ตัณหา อุปทาน

3. เป็นความรู้ที่ระดับสูงหลุดพ้นจากสมมติบัญญัติ

4. เป็นความรู้ที่มีญาณทัคนะจนสิ้นสงสัยในสิ่งทั้งปวง

5. ก่อให้เกิดความสุข สงบ และการรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง

ความรู้ประเภทนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาจิตที่สมบูรณ์แล้วเกิดความสมดุลเต็มที่ระหว่างศีล สมาริ และปัญญา ซึ่งเมื่อแยกโดยประเภทแล้ว มี 6 ประการ¹⁰ คือ

1. อิทธิวิธี หมายถึง ความรู้ที่สามารถแสดงถูกหรือภินหนัยเหนือปรากฏการณ์สามัญ และเหนือขอบเขตประสบการณ์ธรรมดายได้

2. ทิพย์โสดะ หมายถึง ความรู้ที่สามารถทำให้ได้ยินคลื่นเสียงในระดับความถี่ใน กาลและเทศะที่ประสาทหูไม่ได้ยินอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า หูทิพย์

3. เจโตปวิญญาณ หมายถึง ความรู้ที่สามารถกำหนดรู้เท่าทันความรู้สึกของ คนอื่นได้ในทันทีที่ต้องการอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ใจทิพย์

4. บุพเพนิวานานุสติญาณ หมายถึง ความรู้ที่สามารถรู้แจ้งถึงสภาวะการณ์ต่าง ๆ ของชีวิตของอดีตชาติได้โดยตลอด อีกอย่างหนึ่งเรียกว่าความรู้ที่ระลึกชาติได้ของพระพุทธองค์

5. ทิพย์จักษุ หมายถึง ความรู้ที่สามารถทำให้เห็นคลื่นสีที่ประสาทตาธรรมดารับรู้ ไม่ได้อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ตาทิพย์

¹⁰ Bhikkhu Nanananda, **Concept and Reality in Early Buddhist Thought**, Kandy, Buddhist Publication Society, 1971, P. 5

¹¹ ท. ปा 11/ 431/ 307, อัง ฉกท 22/ 273/ 311.

6. อาสวักขยญาณ หมายถึง ความรู้ระดับสูงสุดที่ทำให้ตหลุดพ้นจากกิเลสและอาสวะ (เครื่องเศร้าหมอง) ทั้งปวงจนรู้แจ้งสัจธรรมจนถึงที่สุด อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า ความรู้ระดับสัมกิเลสหมายความเดียวกัน

ความรู้ 5 ประการแรกจะเป็นความรู้ระดับโลภียะ คือ ระดับธรรมดาสามัญทั่วไป ซึ่งบุคคลสามารถทำให้เกิดให้มีขึ้นมาได้โดยอาศัยการปฏิบัติที่ถูกต้อง ส่วนประการสุดท้าย คือ อาสวักขยญาณ จะเป็นความรู้สูงสุดซึ่งเรียกว่า โลภุตตรบัญญา ความรู้ที่หลุดพ้นจากโลภีภิสัย ซึ่งทั้งหมดนี้รวมเรียกว่า อภิญญาหรือความรู้ขั้นยอดเยี่ยม (ดูวิชา 8 และวิปัสสนา ญาน 9 ประกอบด้วย)

นอกจากนี้ ยังมีญาณหรือความรู้ขั้นพิเศษที่เป็นกำลังสำคัญอีก 10 ประการซึ่งเรียกว่า ทศพลญาณ 10 ซึ่งปรากฏอยู่ในแม่พิมพ์นิกาย มูลปัณณาสก์พระไตรเล่มที่ดังต่อไปนี้

1. ฐานารูณญาณ ปริชาหยঁงรู้ฐานะและอรูณ คือ รู้กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับขอบเขต และขีดคั้นของสิ่งทั้งหลายว่าอะไรเป็นไปได้ (ฐานะ) อะไรเป็นไปไม่ได้ (อรูณ) และแค่ไหน เพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลและกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมเกี่ยวกับ สมรรถวิสัยของบุคคลซึ่งจะได้รับผลที่ดีและชั่วต่าง ๆ

2. กรรมวิปากญาณ ปริชาหยঁงรู้ผลของกรรม คือ สามารถกำหนดแยกการให้ผล อย่างสลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีและการมชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

3. สัพพัตถามินิปภิปทาญาณ ปริชาหยঁงรู้ข้อปฏิบัติที่จะทำไปสู่คดิทั้งปวง คือ สุคติ (สวรรค์) ทุคติ (นรก) หรือพันจักดิหรือปริชาหยঁงรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่รรถประโยชน์ ทั้งปวง คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน (ทิฏฐิรัมมิกัตตะ) และประโยชน์ในอนาคต (สัมประยิกัตตะ)

4. นานาธาตุญาณ ปริชาหยঁงรู้สภาพภาวะของโลก อันประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ คือ รู้ ภาวะของธรรมชาติ

ทั้งส่วนที่มีชีวิตและไร้ชีวิต เช่น รู้ว่าส่วนประกอบต่าง ๆ ของชีวิต พร้อมทั้งหน้าที่ เช่น บันธิ (รูป เวหนา สัญญา สัมสารและวิญญาณ) อายมนะ (ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ) ชาติ (ดิน น้ำ ไฟและลม) ต่าง ๆ ในกระบวนการรับรู้ เป็นต้น

5. นานาวิมุตติกญาณ ปริชาหยঁงรู้อธิมุติ คือ รู้อัธยาศัย ความโน้มเอียง ความเชื่อถือ และความสนใจเป็นต้นของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่าง ๆ กัน

6. อินทริยุปโภปริยัตติกญาณ

ปรีชาหยั่งรู้ ความยิ่งและหย่อนแห่งความสามารถ (อินทรี) ของสัตว์ทั้งหลาย คือรู้ว่า สัตตนั้น ๆ มีสัทธา วิริยะ สติ สมาริและปัญญา ระดับไหน มีอินทรีอ่อนหรือแก่กล้าพร้อมที่จะตรัสรู้ เป็นต้น

7. ผ่านการสังกிளเสถียร ปรีชาหยั่งรู้ความเครื่องของ ความผ่องแฝื้ว การออกแห่งผานวิโมกษ (การเพ่ง) สมาริและสมานตั้งทั้งหลาย ทศพลัญญาณอีก 3 ที่เหลือ คือ บุพเพนิวาสานุสติญาณ กิพยจักษุ (จุดปักญาณและอาสวักขยญาณมีนัยเหมือนอกกัญญา 6 ชี้งได้กล่าวมาแล้ว ให้นักศึกษาบันทึกไว้อ่านดู

2. อนุมานประมาณ คำว่า อนุมานประกอบด้วยคำ 2 คำ คืออนุ แปลว่า ภายหลัง และนานะ แปลว่า ความรู้ จะนั้น อนุมาน หมายถึง “ความรู้ที่เกิดขึ้นในภายหลัง ซึ่งถือว่า เป็นความรู้โดยอ้อม เพราะว่าอนุมานประมาณจะเริ่มจากการศึกษาวิเคราะห์สิ่งที่ประจักษ์ไปหาบทสรุป หรือความจริงที่ไม่ประจักษ์ โดยอาศัยความสัมพันธ์สิ่งทั้งสองโดยนัยนี้ อนุมาน ประมาณจึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) สิ่งที่จะอนุมานหรือสิ่งที่ถูกพิสูจน์ (สาระ) จะต้องเป็นสิ่งที่ไม่ประจักษ์
- 2) เครื่องมือในการอนุมาน (เหตุ) จะต้องเป็นสิ่งที่ประจักษ์อยู่เสมอ
- 3) สิ่งที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งที่จะถูกพิสูจน์ (ปัจจัย) จะเป็นที่ประจักษ์หรือไม่ประจักษ์ ก็ได้

ตัวอย่าง

บุคคลเห็นควัน (ไฟ) ซึ่งถือว่า เป็นเหตุที่ประจักษ์โดยทางประสาทสัมผัสดอยู่แล้ว อนุมานไปถึงไฟ (สาระ) ซึ่งตนเองไม่ประจักษ์และสิ่งที่สัมพันธ์กับไฟอีกอย่างหนึ่ง (ปัจจัย) คือปล่องไฟ ซึ่งลักษณะการหาความรู้เช่นนี้มีรูปที่ควรศึกษา 2 รูป คือ

รูปแบบที่ 1 มีขั้นตอนดังนี้

- 1) ปฏิญญา คือ การกล่าวถึงนิทสุรุปที่เราจะพิสูจน์หรืออนุมาน เช่น ภูเขาโน้นมีไฟ
- 2) เหตุ คือ เครื่องมือในการอนุมานซึ่งเป็นสิ่งที่ประจักษ์ในนี้ได้แก่ควัน เช่น ภูเขานอนมีควัน
- 3) อุทาหรณ์ ได้แก่ ตัวอย่างที่รายกมาเพื่อพิสูจน์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างไฟ (สาระ) และควัน (เหตุ) เช่นที่ได้มีไฟ ที่นั่นย่อมมีควัน

รูปแบบที่ 2 มีขั้นตอนที่หนึ่ง สอง และสาม เมื่อันกันกับแบบที่หนึ่ง เพียงแต่เพิ่มอุบัติและนิคมเข้าไปอีกร่วมเป็น 5 ขั้น ซึ่งมีคำอธิบายเพิ่มเติมดังนี้

อุปนัย หมายถึง การกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุ (คwan) กับสาเหตุ (I/P) เพื่อเป็นหลักยืนยันว่ากรณีที่มีคwanย่อลงมีไฟ เพราะคwanมีความสัมพันธ์กับไฟ

นิคม หมายถึงสรุปหรือลงมติยืนยันเป็นขั้นสุดท้ายอีกครั้งหนึ่ง เช่น ปฏิญญาที่ว่า “ภูเขาโน้นมีไฟ” ตามหลักเหตุผลที่กล่าวแล้วจึงลงมติยืนยัน

ลักษณะการอนุมานทั้ง 2 รูปแบบนี้ แบบที่หนึ่งใช้สำหรับการคิดหาเหตุผลเฉพาะตน ส่วนแบบที่สองใช้เพื่อเชิงประยุกต์ให้คนอื่นเข้าใจ

นอกจากนี้ นักศึกษาควรศึกษาถึงการอนุมานทั้ง 7 ชนิด คือ

1) อนุมานจากการณ์ (เหตุ) ไปทางการiyะ เช่น เห็นเมฆฝนแล้วอนุมานถึงฝน

การณ์ —————> การiyะ

2) อนุมานจากการiyะไปทางการณ์ เช่น เห็นรอยเท้าอนุมานถึงความมืดอยู่ของช้าง
การiyะ —————> การณ์

3) อนุมานจากสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกันและกัน เช่น เห็นควันแล้วอนุมานถึงไฟ

4) อนุมานจากลักษณะสามัญไปทางกิริยาสามัญ เช่น เห็นคนกรุงเทพรักความยุติธรรม อนุมานไปถึงการรักความยุติธรรมของคนบ้านนอก หรือเห็นคนกรุงเทพ เดิน อนุมานไปถึงการเดินของคนสมัยสุขทัย เป็นต้น

5) อนุมานจากลักษณะสามัญไปทางลักษณะพิเศษ เช่น สิ่งที่ถูกกระทำ ย่อมต้องมีผู้กระทำเห็นรูปภาพแล้วอนุมานถึงว่าต้องมีช่างภาพ

6) อนุมานจากลักษณะที่หักออกไปทางลักษณะที่ยังเหลืออยู่ เช่น เรายังมีสองมุมในรูปสามเหลี่ยม ย่อมอนุมานถึงมุมที่สามได้ หรือเรารู้ว่า เส้น ก และ ข เมื่อยาวและสั้น กว่ากันก็อนุมานได้ว่าต้องเท่ากัน

7) อนุมานจากสิ่งที่รองรับลักษณะที่หักออกไปทางสิ่งที่รองรับลักษณะที่เหลืออยู่ เช่น การที่นาย ก. ไม่อยู่บ้าน อนุมานได้ว่า นาย ก. ต้องอยู่ที่อื่น หรือการไม่มีอาการประกายของไฟ อนุมานได้ว่าการกำเริบของเชื้อโรคได้ถูกงัดไปแล้ว คือไม่มีอาการไข้ประกาย เป็นต้น หมายเหตุ อนุมานประมาณนี้ ปรัชญาไทยของอินเดียถือว่าเป็นที่เกิดของความรู้ได้อากิธีหนึ่ง แต่พุทธปรัชญาจะยอมรับความจริงจากวิธีดังกล่าวนี้ก็ต่อเมื่อบพธุปสกนิษต์ลังหรือไม่ขัดแย้ง กับประจักษ์ประมาณเท่านั้น

3. ศัพท์ประมาณ คำว่า ศัพท์ ในหลักภาษาและวิทยาของปรัชญาตะวันออก โดยความหมายที่แท้จริงแล้ว หมายถึง คำพูดของผู้ที่รู้ประจักษ์แล้ว หรือคำพูดของผู้ที่ตรัสรู้แล้ว เช่น พุทธพจน์

เป็นต้น แต่คำพูดของคนอื่น เช่น พระอรรถกถาจารย์หรือพระภิกษุกาจารย์ ไม่ถือเป็นคัพท์ เป็นเพียงการอธิบายหรือขยายความเท่านั้น

นอกจากนี้ คัพประมาณยังมีหลักที่ควรสังเกตที่สำคัญอีก 4 ประการ จึงจะถือว่าเป็นบ่อเกิดของความรู้ได้ คือ

- 1) น้ำหนัก ความหมายหรือศักดิ์ของคำ
- 2) คำนั้นเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของหลักไวยากรณ์
- 3) คำนั้นมีสัมพันธภาพกับคำอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง
- 4) ความประسنค์ของผู้พูดที่ถึงกับ

4. อุปมาประมาณ หมายถึง เครื่องมือที่ทำให้เกิดความรู้ขึ้นได้ โดยอาศัยลักษณะที่คล้ายคลึงกันระหว่างสิ่งของสองสิ่ง เช่น อาศัยความคล้ายคลึงระหว่างม้าที่เรารู้แล้วกับสัตว์อีกชนิดหนึ่งที่พบใหม่แต่มีลักษณะคล้ายคลึงกับม้า จึงเกิดความรู้ว่าันนี้คือม้าลาย

5. อารอปัตติ หมายถึง การตั้งสมมติฐานที่นำไปสู่ความรู้ได้ (อาระข้อเท็จจริง ปัตติสมมติฐาน) หรือนัยหนึ่งหมายถึง การตั้งข้อสมมติฐานจากข้อเท็จจริงที่อธิบายไม่ได้ หรือไม่ประจำนิยม เช่น ไม่เคยเห็นคนอ้วนรับประทานอาหารกลางวันเลย เรา ก็ตั้งสมมติฐานได้ว่า เขาจะต้องรับประทานอาหารในเวลากลางคืนเป็นต้น เพราะถ้ามีฉันนั้นเรา ก็ไม่สามารถจะอธิบายได้ว่าทำไม่เข้าใจอ้วน

6. อนุปลัพธ์ หมายถึง ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยวิธีการที่ปราสาทสัมผัสไม่ได้รับรู้สิ่งนั้นเลย แต่บุคคลเกิดความรู้เกี่ยวกับสิ่งนั้นได้ เช่น มีพระเมรุที่ห้องสนามหลวงในอดีต แต่ปัจจุบัน เรายังไม่มีพระเมรุนั้นแล้ว เป็นต้น ซึ่งความรู้ชนิดนี้มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากวิธีการทั้ง 5 ที่กล่าวมาแล้ว

หมายเหตุ ประมาณหั้งสามวิธี คือ อุปมาณ อารอปัตติ และอนุปลัพธ์ เป็นวิธีที่พุทธประชญาไม่ยอมรับ เพราะถือว่าสังเคราะห์เข้าได้ในวิธีการทั้ง 3 ข้างต้นวิธีใดวิธีหนึ่งได้อยู่แล้ว

นอกจากนี้ พุทธประชญาจึงได้เน้นถึงแหล่งกำเนิดของความรู้ไว้อีก 3 ลักษณะ คือ

- 1) ความรู้ที่เกิดจากการพัฒนาศึกษาเล่าเรียนในรูปแบบต่าง ๆ (สุ่มยบัญญา)
- 2) ความรู้ที่เกิดจากการใช้ความคิดพิจารณาตรองด้วยจิตที่สงบมั่นคง (จินตамยบัญญา)
- 3) ความรู้ที่เกิดจากการรวมวิธีพิเศษ จากการพัฒนาจิตด้วยอาศัยสมณะและวิปัสสนา (ภานุนามยบัญญา)

ประการสำคัญ พุทธประชญาณได้สอนให้อาจารหรือยีดมันในสิ่งที่รู้แล้ว และเตือนให้มีจิตใจปล่อยวางเป็นอิสระจากสิ่งทั้งปวง เพื่อจะได้บรรลุถึงความรู้แจ้งเป็นอิสระ และมีสันติสุขที่แท้จริง.....

ผู้รู้ดีเป็นผู้เจริญ
ผู้รู้ชัดเป็นผู้เสื่อม
ผู้ชอบธรรมเป็นผู้เจริญ
ผู้เกลียดธรรมเป็นผู้เสื่อม

มาตรา ๗๕๘ ๒๕๖๑ — ๔๗๙

สรุปเนื้อหาสำคัญในบทที่ 11

1. มีนักคิดสมัยพุทธองค์อยู่ 3 กลุ่ม
 - 1.1 กลุ่มประเพณีนิยม ได้แก่ พากพราหมณ์ซึ่งเป็นนักวิชาการเชื่อในเรื่องพระเจ้า
 - 1.2 กลุ่มเหตุผลนิยม ได้แก่ พากนักการศาสนาซึ่งมีความสนใจในเรื่องคัมภีร์พระเวท ถือว่าเป็นคัมภีร์ที่ไร้สาระเชื่อในเรื่องประสาทสัมผัสและการคิดเหตุผล
 - 1.3 กลุ่มปฏิบัตินิยม ได้แก่ พากฤาษีและพราหมณ์บางกลุ่ม รวมทั้งศาสดามหาวีระ (ผู้สถาปนาศาสนาเช่น) เชื่อในเรื่องประสบการณ์ตรงและการรับรู้ด้วยญาณพิเศษ เนพะปรัชญาและพุทธปรัชญาเน้นปฏิเสธความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท
2. พุทธปรัชญาได้ชี้ให้เห็นความหลงผิด 4 ประการ ของนักคิด 3 กลุ่ม คือ
 1. ความรู้ที่เกิดจากการอาศัยความเชื่อ
 2. ความรู้ที่เกิดจากการเปิดเผยของพระเจ้า
 3. ความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาโดยรวม
 4. ความรู้ที่เกิดจากการคล้อยตามทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่ง
3. คำว่า “ศรัทธา” ในพุทธศาสนา หมายถึง
 - 1.1 ความเชื่อในพระรัตนตรัย
 - 1.2 ความเชื่อในการกระทำและผลของการกระทำ (กฎแห่งกรรม)
 - 1.3 ความเชื่อมั่นที่เกิดจากปัญญา
4. ประเภทของศรัทธา
 - 4.1 ความเชื่อที่เกิดก่อนการรู้แจ้งเรียกว่า ศรัทธา
 - 4.2 ความเชื่อที่เกิดภายหลังการรู้แจ้งเรียกว่า ปัญญา

5. พุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งบัญญา มิใช่ศาสนาแห่งศรัทธา
6. ความจริงตามทัศนะของนักปรัชญาตะวันตก
 - 6.1 ความจริง คือ ความตรงกันระหว่างความเชื่อที่เกิดจากการรับรู้และสิ่งภายนอก
 - 6.2 ความจริง คือ สิ่งที่นำไปปฏิบัตได้
 - 6.3 ความจริง คือ ความสำเร็จจากการปฏิบัติ
 - 6.4 ความจริง คือ สิ่งที่พิสูจน์ทดลองได้ด้วยประสบการณ์
7. หลักความจริง 4 ประการนี้ พุทธศาสนาได้ประกาศยืนยันมานานก่อนแล้ว และมีความสมบูรณ์ยิ่งกว่าความจริงของนักปรัชญาในยุคหลัง
8. หลักความจริงตามหลักพุทธศาสนาต้องมีลักษณะ
 - 8.1 มีเหตุผล
 - 8.2 พิสูจน์ทดลองได้
 - 8.3 เป็นที่ยอมรับกันโดยผู้รู้ทั้งหลาย
 - 8.4 เป็นความจริงสากลตลอดไป
9. พระพุทธเจ้าตรัสภารามสูตร โดยทรงเน้นให้ใช้หลักสติปัญญาและการทดลองด้วยตนเอง
10. ในจังกีสูตร ได้ระบุอย่างชัดแจ้งว่า ความเชื่อ ก็ ความถูกใจหรือชอบใจ ก็ การฟังตาม กัน ก็ (เรียน) การคิดตามแนวโน้มเหตุผล ก็ ความตรงกันหรือความเข้ากันได้กับทัศนะ ของตน ก็ทั้งหมดนี้ไม่มีหลักประกันว่าจะถูกหรือผิดโดยส่วนเดียว
11. ปอเกิดความรู้ตามแนวพุทธปรัชญาอย่างกว้างที่สุดมี 2 อย่าง คือ
 - 11.1 ปรัโตรูปะ—การได้ฟังจากผู้อื่นอันได้แก่ประสบการณ์ภายนอก เช่น การศึกษา เล่าเรียน การฟังคำบรรยาย คำสอน ครู—อาจารย์ หนังสือ อุลฯ
 - 11.2 โภนิโสมนสิการ ได้แก่ การพิจารณาโดยอุบัติอันแนบคาย ซึ่งเป็นวิธีการคิดหา เหตุผล ตลอดจนรู้จักวิเคราะห์ วิจารณ์ สืบสวนหาดั้นเหตุ
12. ในพระไตรปิฎกบาลี เล่มที่ 20 หน้า 241 ท่านได้แบ่งแหล่งกำเนิดความรู้ไว้ 3 ประการ คือ
 - 12.1 สูตรมายปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฟัง การศึกษา การค้นคว้าวิจัย ตลอดจนถึง การพิสูจน์และทดลอง
 - 12.2 จินตамายปัญญา ความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผล หรือความรู้ที่เกิดจากการโครงสร้าง พิจารณาตริตรอง เทียบได้กับความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลแบบเหตุผลนิยม ของนักปรัชญาตะวันตก

- 12.3 ภาระนามยบัญญา ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมให้เข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดความชำนาญซึ่งชื่มชาบฉันไว้ขึ้น สามารถมีอปภิปติได้ผลอย่างแน่นอน เทียบได้กับความรู้ที่เกิดขึ้นภายใต้ความรู้ด้วยญาณพิเศษของตัววันตก (Intuition) ภาระนามยบัญญาเป็นความรู้ที่จะนำไปสู่อภิญญาหรือญาณ
13. ระดับความรู้ตามหลักพุทธปรัชญา 4 ระดับ
- 13.1 ความรู้ระดับวิญญาณ—ได้แก่ การรับรู้ทางอินทรีย์
 - 13.2 ความรู้ระดับสัญญา—ความรู้ที่เกิดจากการจำได้หมายรู้
 - 13.3 ความรู้ระดับทฤษฎี—ได้แก่ความเข้าใจตามแนวความคิดของตน
 - 13.4 ความรู้ระดับญาณ บัญญา หรือ อภิญญา (Intuitive Insight) ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจาก การหยั่งรู้ เป็นความรู้บริสุทธิ์ชัดแจ้ง ความรู้ระดับญาณนี้เป็นความรู้ระดับสูงสุด หรือระดับสุดยอดของบัญญาณนุชย์ ซึ่งเป็นผลทำให้มุนเฉยเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพ ของเข้าโดยสิ้นเชิง ความรู้ระดับเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธปรัชญา
14. หลักญาณวิทยาของปรัชญาอินเดียทั่วไป ได้แก่ ลักษณะวิธีเข้าถึงความจริง 2 วิธี
- 14.1 การเข้าถึงความจริงด้วยความรู้
 - 14.2 การเข้าถึงความจริงด้วยการอุทิศตนด้วยความภักดี
15. พระพุทธเจ้าได้ทรงเน้นประเด็นที่เกี่ยวกับป่อเกิดความรู้ 3 ประเด็น คือ
- 15.1 ประจักษ์ประมาณ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ทั้งแบบสามัญและแบบพิเศษ
 - 15.2 อนุมานประมาณ หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากการคิดหาเหตุผลจากประสบการณ์ ที่รู้แล้วไปยังสิ่งที่ยังไม่รู้
 - 15.3 ศัพท์ประมาณ ความรู้ที่เกิดจากพยานหลักฐาน
16. มีข้อสังเกตเกี่ยวกับความรู้ระดับประจักษ์ประมาณ 5 ประการ คือ
- 16.1 เป็นความรู้ที่สามารถเปิดเผยเฉพาะลักษณะภายนอกของสิ่งนั้น ๆ เท่านั้น
 - 16.2 เป็นความรู้ที่เกี่ยวกับความรู้สึกและทัศนคติที่มีอยู่ก่อนแล้ว
 - 16.3 เป็นความรู้ระดับสามัญเท่านั้น
 - 16.4 ไม่สามารถรู้แจ้งความจริงโดยตลอด
 - 16.5 ทำให้เกิดความหลงและความไม่เข้าใจใน-many กรณีของโลกภายนอก
17. พุทธปรัชญาได้ประกาศประจักษ์ประมาณแบบพิเศษ ซึ่งมีลักษณะสำคัญ คือ

- 17.1 เปิดเผยสภากาชาดของสิ่งนั้น ๆ
- 17.2 เป็นความรู้ที่บริสุทธิ์ ปราศจากอวิชชา ตั้มaha อุปทาน
- 17.3 เป็นความรู้ระดับสูงหลุดพ้นจากสมมติบัญญัติ
- 17.4 เป็นความรู้ซึ้งญาณทัศนะจนสิ้นสงสัยในสิ่งทั้งปวง
- 17.5 ก่อให้เกิดความสุข ความสงบ และการรู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง
18. ต่อไปนี้ความรู้ 5 ประการเป็นความรู้ระดับธรรมดาสามัญทั่วไป ความรู้ระดับสูงสุด หรือระดับโลกุตระ ความรู้ที่หลุดพ้นจากโลภกิจสัมภានเป็นประการสุดท้าย ได้แก่ อาสวักขย-ญาณ ความรู้ 5 ประการแรก คือ
- 18.1 อิทธิวิธี—ความรู้ที่สามารถแสดงอภินิหารได้
 - 18.2 ทิพย์โสด—หมู่ทิพย์
 - 18.3 เจโตปริยญาณ—ใจทิพย์
 - 18.4 บุพเพนิวาสานุสติญาณ—ความรู้ที่สามารถรู้แจ้งถึงสภากาраж์ต่าง ๆ ของชีวิตในอดีตชาติได้
 - 18.5 ทิพย์จักร—ตาทิพย์ (ความรู้ 5 ประการนี้เป็นความรู้ระดับธรรมดา)
- 18.6 อาสวักขยญาณ—ความรู้ระดับสัมภានกิเลสหมดเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง จัดเป็น โลกุตตรบัญญาปัญญา
- ทั้งหมดนี้รวมเรียกอีกอย่างหนึ่ง อกิจญา 6 คือ ความรู้ขั้นยอดเยี่ยม
19. นักญาณวิทยาของอินเดีย ได้กล่าวถึงบ่อเกิดหรือแหล่งกำเนิด ความรู้ไว้ 6 ประการ คือ
- 19.1 ประจำจักษุประมาณ—การรับรู้โลกภายนอกโดยอาศัยประสานสัมผัส
 - 19.2 อนุมาณประมาณ—ความรู้ที่เกิดขึ้นประสบการณ์และการคิดหาเหตุผล รวมกัน (อนุมาณนิยมของคานท์ KANT)
 - 19.3 ศัพทประมาณ—คำพูดของผู้ตัวสูญแล้ว เช่น พุทธเจน เป็นต้น
 - 19.4 อุปมาณประมาณ—เครื่องมือที่ทำให้เกิดความรู้
 - 19.5 อาการปัตติ—การตั้งสมมติฐานจากข้อเท็จจริง
 - 19.6 อนุปลัพธิ—ความรู้ที่เกิดขึ้นโดยวิธีการที่ประสานสัมผัสไม่ได้รับรู้สั่งนั้นเลย แต่บุคคล เกิดความเกี่ยวข้องสั่งนั้นได้
20. พุทธปรัชญา ไม่ยอมรับอุปมาณ อาการปัตติ และอนุปลัพธิ เพราถือว่า ทั้งสามวิธีนี้รวมอยู่ใน ประจำจักษุประมาณ อนุมาณประมาณ และศัพทประมาณอยู่แล้ว

คำถามประจำบทที่ 11

1. พุทธปรัชญา มีทัศนะต่อกลุ่มนักคิดอินเดียในสมัยพุทธองค์อย่างไรบ้าง อธิบาย
2. พุทธปรัชญา มีทัศนะที่เกี่ยวกับความจริงแตกต่างกับนักคิดตะวันตกอย่างไรบ้าง อธิบาย
3. จงกล่าวถึงปัจจัยเกิดความรู้ตามแนวพุทธปรัชญาโดยสังเขป
4. พุทธปรัชญา ได้จัดระดับความรู้ไว้อย่างไรบ้าง อธิบายให้เห็นชัด
5. จงวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างหลักภูมิปัญญาและหลักภูมิวิทยาของพุทธปรัชญา กับหลักภูมิวิทยาของปรัชญาอินเดีย บางสำนัก ในเรื่องและศัพทประมาณให้เห็นชัด